

*Albumas miestui be
astralinių ženklų*

Albumas *KAUNAS (istorija, praeitis, dabartis)*, išleistas ŠVIESOS leidyklos 2006 metais, galima manyti, yra kruopščiai paruoštas leidinys – priedas unikaliam istorikų darbui *KAUNO ISTORIJOS METRAŠTIS*, kurio aštuntąjį tomą skaitytojai sutiks švenčiant šių metų *MIESTO DIENĄ*.

Albumo *KAUNAS* sudarytojas ir projekto vadovas Rimantas Viedrynaitis drauge su leidėjais sutelkė autoritetingą autorių būrį – istorikų, literatūrologų, menotyrininkų, architektūros tyrinėtojų, jaunų ir žymių respublikoje urbanistikos specialistų. Jų tekstai, talpinantys svarbiausius Kauno sudėtingos (reisykiais paslaptingos) istorijos faktus ir detales, jų atrinkta būtiniausia vaizdinė medžiaga – nuotraukos, fotomedžiaga iš muziejų, archyvų, Kauno apskrities viešosios bibliotekos, asmeninių archyvų ir kolekcijų, vaizdai iš daugelio leidinių (pasirodžiusių nuo 1825 iki 2003 metų Anglijoje, Rusijoje, Lenkijoje, Prancūzijoje, Lietuvoje), žemėlapiai ir miesto planai sukūrė įspūdingą Kauno panoramą nuo arabų keliautojo ir kartografo Al Idrisio (Al Idrisi) 1140 metais piešto žemėlapio ir paminėtos vietovės Kaniyū iki 2006 metų rudens suklotų kaštono lapų kairiajame Nemuno krante, priešais Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto bažnyčią.

Sudėlioti iš tūkstančio faktų, vaizdų, legendų, istorijai reikšmingų ir istorijos nustumtų į kasdienybės laikinumą detalių panoramą, kuri tilptų 168 puslapių estetiškai patrauklioje ir iškalbingoje erdvėje, neįmanoma.

ALBUMO sudarytojas ir projekto įgyvendinimui suburti specialistai taip pat jautė – neįmanoma. Kažką teko atidėti kitiems albumams, skirtiems Kaunui (ne veltui prieštituliniame puslapyje apdairiai nurodyta: pirmasis leidimas). Kažkam užteks tik paminėjimo. Kažkas pasiliko potekstėse arba paribuose,

kaip, pavyzdžiui, pasiliko Kauno radijo stotis, pradėjusi darbą 1926 metų birželio 12 dieną 1935 metų banga. Arba viena didžiausių Europoje karinių tvirtovių, carinės Rusijos pradėta statyti apie Kauną 1882 metais (albume tik užsimenama, kad Kauno valstybinis teriologinis draustinis, saugantis šikšnosparnių žiemovietes, įsteigtas kai kuriuose fortuose ir blindauose).

Sunku suvokti, kas ALBUMO sudarytojui, autoriams ir leidėjams sutrukdė (apsiribota dviem sakiniais) stabtelėti prie kelių Lietuvos likimui svarbių įvykių, kurių branduolys susiklostė būtent Kaune. Tai Lietuvių aktyvistų fronto (LAF'o) veikla, atvedusi Lietuvą į 1941 metų birželio sukilimą. Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK'o), Lietuvių Fronto, Lietuvių laisvės kovotojų sąjungos štabai ir leidiniai telkėsi Kaune, kaip ir Lietuvos Laisvės armijos (LLA), centralizuotos karinės organizacijos, padaliniai, buriantys aktyvistus, kad fašistinės ir bolševikinės okupacijų žiauriuose represijose būtų išsaugota lietuvių tauta ir parengta grumtynėms už laisvę ir nepriklausomybę.

Albumas skiria ne vieną puslapį 1794, 1831 ir 1863 metų sukilimų įvykiams Kaune, mini sukilėlių vadus, 119 sukilėlių mūšių Kauno gubernijoje (Vilniaus gubernijoje – 38), carinės kariuomenės 120 tūkstančių karių pajėgas, sutrauktas palaužti 1863 m. sukilimą. Spausdina iliustracijas – sukilėlių ginklai, uniformos, gubernatoriaus kanceliarijos sudaryti sukilėlių sąrašai. Tai svarbi informacija, liudijanti miesto gyventojų dvasią, įtaką apylinkių žmonėms, ryžtą priešintis prievartai ir nutautinimui.

Nelengva spėti, kodėl buvo palikta paribiuos ne mažiau svarbi informacija apie Kauno išskirtinę padėtį, sovietinės okupacijos metais prasidėjus Lietuvos partizanų sąjūdžiui (šiandien istorikai patikslina – Lietuvos partizanų karui) – į Kauną rėmėsi trys įtakingiausias partizanų apygardos: Tauro, Prisikėlimo, Didžiosios Kovos. Kaune susibūrė pagrindinis pasipriešinimo sovietinei okupacijai židinys. Čia 1945 m. liepos mėnesį skelbiama „Lietuvių tautos deklaracija“, pasirodo „Kreipimasis į Jungtines Tautas ir visą kultūringą pasaulį“, kur primenami Atlanto chartijos sprendimai. Čia plinta svarbūs pagrindžio leidiniai, steigiami konspiraciniai būstai, falsifikuotų dokumentų ruošimo vietos, slaptos ginklų, medikamentų, spausdinimo priemonių saugyklos. Bent vienas partizaninio karo su sovietiniu okupantu dokumentas, bent vienas žymiausių Lietuvos partizaninio karo vadų, susijusių su Kaunu, portretas būtų ne mažiau reikšmingas už gubernatoriaus kanceliarijos sudarytus sukilėlių sąrašus ir sukilimų organizatorių portretus.

Taigi gerai, kad ALBUMO leidėjai pažymėjo: pirmasis leidimas, tai yra – tik pradžia, kreipianti į Kauno istorijos, praeities, dabarties panoramos visumą.

Kauno istorijos metraščio pirmajame tome prof. E. Aleksandravičius svarstydamas, kodėl vis užmiršamos kai kurios miesto istorijos dalys, priminė istoriko O. Staliūno spėjimą: Kaunas vis prisėda ant gyvosios dabarties slenksčio, tai yra apriboja save dabartimi. Tik dabartis, regis, yra Kauno gyvybinė erdvė, užstojanči atminčiai šimtmečių formas ir veidus, spalvas ir šviesotamsą,

legendas ir dokumentus, nesukurianti gyvybingos, kupinos skvarbios, jaudinančios, atveriančios miesto giluminę egzistenciją atmosferos.

Kažkada apie tai galvodamas prasitariau: miestui stinga paminklų, kurie vestų vaizduotę už aukštų ar žemų slenksčių, skatintų mąstyti, ilgintis ar ginant aštriadančių žeminamą likimą, būtų patikimi vedliai į savotišką paslaptį – Kauno gyvybės ir savigarbos paslaptį. Man neužtenka Kauno pilies likučių silueto, ypač kada jį sumažina sniegas arba kada jis pradeda tirpti gaivalingoje Santakos žalumoje, apglėbtoje dviejų didelių Lietuvos upių veržlumo. Kada pilies perkaspų šlaitais ir dugnu ima bėgti vešli gegužio žolė, aptaškyta snaudalių žiedų auksu, man atrodo, jog kažkas pradeda atsidenyti tame slėpiningame judėjime – nenorinti būti atspėta mįslė, tylus bejėgiškumas, kurį nei papildė, nei sumažina kitokie ir vis dėlto panašūs vieni į kitus čia gyvenančiųjų veidai.

Kažkas pradeda atsidenyti nuotraukoje prie dr. Jono Vaičėnio teksto, skirto Dariaus ir Girėno didvyriškam skrydžiui per Atlantą: kokia įtampa laikūnus apsupusiųjų veiduose, koks sunkus susikaupimas, kiek artėjančio graudulio veide mergaitės, stovinčios už trijų berniukų dešiniajame nuotraukos krašte... Arba moteris balta suknele SILVOS kojinių fabriko darbuotojų eilėje po darbo, patikrinimo metu – kodėl jinai nususuko, nors visi pakviesti žvelgti į fotoobjektyvą (taip pat patikrinimui)? Arba vežėčiose (primenančiose lopšį), sukančiose iš Laisvės alėjos į Prezidento gatvę, stypsantis uniformotas (policininkas?) žmogus, atidžiai stebintis prie namo kampo prispaustą šyvuką... Arba mažesnis nei pridera karių garbės rikiuotėje dešiniui pėstininkas prie Prezidentūros rūmų Kaune 1935 metais... Arba finansų ministerijos tarnautojai, fotografuoti minint Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį – išžiūrėkite į visus veidus, ant kelių sudėtas elegantiškas plaštakas; bet įdėmiausiai pažvelkite į paskutiniajame plane, pasienyje, prie langų, skėstančių pirmųjų eilių tirštumoje žemesniojo rango darbuotojus – tik kakta, tik viena akis, tik stropiai suglostytos šukuosenos linija... Arba Prisikėlimo bažnyčios gelmė, kurioje kyla lyg iš šviesos spindulių sukurtas Kryžius...

Atsidengia slėpiningas būties šlamesys, kuris ne visados tampa kūno ar dvasios paminklais, turinčiais miesto istorijoje savo vietą ir balsą. ALBUME – tekstuose, nuotraukose, žemėlapiuose, brėžiniuose – ryškios pastangos įveikti laikinumą, būties šlamesį paverti būties bylojimu.

Ir tada paliečia pats skaudžiausias suvokimas: ir save, ir savo miestą, ir savo Tėvynę suvokiame paviršutiniškai. Mums užtenka empirinės dabarties, buitinės viendienystės, savos pastogės, gatvės, kurioje įsiminėme tik kioską su rugine duona be papildų ir kasdien su filabrazileiru kėblinantį aukštą vyriškį juodu apsiaustu. Yra dar kainos, indėlių palūkanos, netikėtas smalsus vaiko žvilgsnis ir jo tylus – labas rytas.

Seniai nesutikau žmogaus, kuris būtų prataręs: štai toks mano Kaunas – Ažuolynas ir Panemunė, Kalniečių parko šerkšnoti medžiai ir gluosniai sprogstant pumpurams – tarytum milžiniški žali burbulai, ir kažkurio Kranto

gatvelė, kur ilgai sninga topolių pūkais. Arba: štai mano saulėlydžio Kaunas – rudenio saulės sušildyta miesto siena, klevo lapų skaishtarvis ir retsykiais sušnabždama Tagorės eilutė: neužteko mums širdies atiduoti tau viską, neužteko, neužteko...

Kieno tai šnabždesys – šitos erdvės ar tavo širdies?

Tegul istorikai stumteli tuos ar kitus klodus archyvuose, pilies prieigose, Veršvų ar Marvelės atodangose, kur tokie pavargę žmonių kaulai ir tokia pavargusi geležis – niekadys jie nepailsės, nes pristigs laiko arba bus iškelti naujiems vaidmenims. Be to, žvelgiant į atodangas Ramybės parke, į gilų šulinį, kur prasmego, palikusi vien sutrupinto buvusio mauzoliejaus likučius, dar viena didinga viltis; žvelgiant į rašytojo klasiko pilkėjantį namą Kalniečių gatvėje (jo nuotraukos ALBUME nėra, nors L. Giros veidas ALBUMO puslapiuose šmėsteli du kartus), kur tyla jam nieko nežada, net melancholiškų atsiminimų, supranti, jog tavo mieste niekadys nebuvo žaismingo nerūpestingumo. Kiek čia nugrimzdo kapų – po parkais, po gatvėm, po namais ir aikštėm, kiek čia neatpažintų ženklų, paliktų šviesiausių asmenybių, kiek čia išsipildymo laukiančių atviromis širdimis – kaip tų Karalių prie M. K. Čiurlionio galerijos. Manote, visa tai pasitraukia į savo valdas, užsidengia šimtmečių ūkana ir išnyksta? Anaipol! Visa tai laukia savojo išsipildymo per mus, todėl taip vėluoja žaismingas nerūpestingumas.

Žaliakalnio, Šančių, Nemuno atslaičių tamsžalis aukštis žvelgiant iš slėnio visados artimas ir kviečiantis. ALBUMAS atveria akis ir kitam aukščiui – aukščiui iš po sparno. Nedaug tokių vaizdų – keturi, gal penki. Ir tada regi ne tik Vidurio lygumos kvapą gnaužiančią erdvę, kur leista Kaunui atsiremti į Santakos krantus, bet ir tūkstančių gyvenimų nusvidintas vietas, kur tįso vėsūs šešėliai, krykščia volungė, atitolindama duslų miesto aplinkkelių gaudesį, ant tvorų sugulusios žydi radastos, lyg kuojų tuntas šmėkšteli ant riedučių užšokusių vaikų būrys... Tai apimti, regis, nereikia nei žvilgsnio, nei dėmesio įtampos, nei laiko – pajunti, kad atplaukė iki tavęs dar netapusis urbanistine savastimi miesto dalis, savotiškos atsargos, iš kurių su laiku bus pasiimta žemė ir garažams bei daugiaaukščiams reikalingas megalitinis matmuo. Violetiniai ir žalzganai rožiniai šešėliai tada bus uždengiami kitais – tamsesniais ir agresyvesniais.

Turėtume pastebėti, kaip ALBUME dėsningsi – net tekstuose – švysteli auksinė šviesa. Atrodo, kad toje auksinėje šviesoje, palietusioje veidą, bokštus, architektūrinės detales, tampa nesvarbūs dugno, papėdės ir viršūnių skirtumai, suvienodėja laiko ženklai, atšimpa prieštaravimai, skurdas pajunta artėjančias viltį ir išėitį, imi įžvelgti krislelius žaismės ir nerūpestingumo, iš kurių lyg savaime gali iškilti talentingiausios įžvalgos, nuostabi miesto aura: esame ir būsimė. Tokiom valandėlėm kitaip atrodo nikeliuoti šešėliuotom stiklų sienom kylantys bankai, alėjon iškeltų stalėlių atvirumas, kur greta raudonojo vyno taurės gulintis Hesės tomelis patvirtina, kad švelniai liesti ir *tausoti* kitus gali tik tas, kuriam reikia švelnumo ir tausojimo. Tokiom valandėlėm pro pavasariškai

lengvabūdišką lapiją prasikošiantis transporto užgultų gatvių užesys prislopsta ir atrodo lyg tolimo vandenyno mūša, dusli ir vienoda. Ir miesto istorija pradeda žvilgčioti iš akmens Senamiesčio kiemelyje, kur ant laiptelių prie durų snaudžia geltonos katės, iš Arkikatedros kontraforsų, išmargintų kerpių rašmenimis, iš žibintų ir vėliavos suplazdėjimo bokšte, iš V. Stulgos, šviesaus kerėtojo, sugėbančio miesto nebylumą pakeisti muzikos sakme.

Kaip sunku daryti pataisas savojo miesto istorijos panoramoje, kur plevena spindulingas tinklas daugelio kartų ir daugelio asmenybių įkūnytų ar laukiančių savojo išsipildymo svajonių – kaip tame J. Kaupo nuostabiame bandyme pasakoje atverti kitą Kauną, statomą iš ūkanos ir svajonių, vaizduotės žaismo ir romantiško ilgesio; kaip A. Pakeliūno klasikinės rimties ir tvirtumo kupinuose raiziniuose, kur miestas kyła nelyg harmonijos įsikūnijimas, formos ir turinio tapatybė.

Tačiau pataisos vis dėlto bus daromos, tik norėtusi, kad nebūtų atsiribojama nuo Aristotelio *anagnosis* – paslaptinčiausio ir giliausio tikrovės suvokimo, universalaus matmens, be kurio viskas šiame pasaulyje tampa tik medžiagos atsparumu arba trapumu. Kaip naujieji Kauno rajonai, aplenkta ALBUMO, tos gelžbetoninės pilkos dėžės, kurių vienintelė gyva puošmena – vijokliai ir laukinės vynuogės arba mergaitės iškarpytas baltas angelėlis, priklijuotas prie lango.

Atverdamas ALBUMO erdves suvokiau, kaip tragiškai baigiasi vientiso likimo smulkinimas, kaip to smulkinimo dulkės uždengia Gelmę, kaip paprastai patikime viendienystės jaukiu nereiklumu. Tada miestas išnyksta kaip likimo ir būties kerintis pavidalas, kaip kiekvieno mūsų papildymas netikėta raiška, kuriai ne visados rūpi astraliniai sudėtingumai, bet visados svarbus vientisumo teigimas.

Be to, mano miesto vardas neturi nieko astrališko, tačiau žūtbutinis siekis gelmės ir aukščio, duonos ir druskos, laisvės ir kuriančiojo maištingumo girdisi kiekviename šio vardo garse.